

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ERTAKLARNI PIRLS MASHQLARI ORQALI O'QITISH USULLARI

1.2. O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O'zbekiston

F.T.Shodiyev¹

Annotatsiya: PIRLS tadqiqotlari orqali turli ta'lim tizimiga ega bo'lgan davlatlar to'rtinchi sinf bitiruvchilarining o'qish sifati va o'qilgan matnni tushunish darajasi tekshiriladi. Bu tadqiqotlarga to'rtinchi sinf o'quvchilarining tanlanishi shu bilan e'tiborliki, aynan o'qishning ushbu yilida o'quvchilar o'qishning yuqori saviyaga ega bo'lishi, ularning keyingi ta'limda bilimni egallash qobiliyatini shakllantirish va shu orqali hozirgi davrga erkin moslashuviga ko'maklashadi. Bu jarayonga biz quyi sinf o'quvchilarini tayyorlashni badiiy asar turlaridan biri ertaklarni PIRLS formatida o'qitish misolida tadqiq etdik.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash, ertaklar g'oyasi, o'qish savodxonligi, PIRLS tadqiqoti, dars o'tish metodikasi, topshiriqlar mazmuni.

Shodiyev F.T.
O'zbekiston-
Finlandiya
pedagogika
instituti
Boshlang'ich
ta'lim
nazariyasi
kafedrası
mudiri,
filologiya
fanlari nomzodi,
dotsent.
O'zbekiston-
Finlandiya
pedagogika
instituti,
Samarqand,
O'zbekiston
shodiyevbt@gmail.com

Аннотация: С помощью исследования PIRLS исследуется качество чтения и уровень понимания прочитанного текста выпускниками четвертых классов стран с разной системой образования. Примечательно, что для данного обучения были отобраны учащиеся четвертого класса, так что в этом году обучения у учащихся высокий уровень учебы, у них формируется способность к получению знаний в дальнейшем обучении, и таким образом они свободны к текущему периоду, помощь в адаптации. Подготовку младших школьников к этому процессу мы изучали на примере обучения сказкам как одному из видов художественного произведения в формате PIRLS.

Ключевые слова: международная оценка, идея сказки, читательская грамотность, исследование PIRLS, методика преподавания, содержание заданий.

Abstract: The PIRLS study examines the reading quality and level of comprehension of the text read by fourth-grade graduates from countries with different educational systems. It is noteworthy that fourth grade students were selected for this training, so that this year of study the students have a high level of study, they are developing the ability to acquire knowledge in further education, and thus they are free for the current period, assistance in adaptation. We studied the preparation of primary schoolchildren for this process using the example of teaching fairy tales as one of the types of works of art in the PIRLS format.

Keywords: international assessment, the idea of fairy tales, reading literacy, PIRLS research, teaching methodology, the content of tasks.

Olamning aksi adabiyotda ko'zgulanadi. Insoniyat tafakkuri esa adabiyotda ezgulikni tarannum etadi. Bunda har bir gapning, iboraning, so'zning qudrati namayon bo'ladi. Shunga ko'ra, adabiyot so'z san'atidir, shu sababli ona tilini puxta o'zlashtirmasdan turib, adabiyotning go'zalligi va qudratini anglab bo'lmaydi. Ona tili va adabiyot fani darslarida amalga oshirish lozim bo'lgan asosiy masala o'quvchida so'zga qiziqish va e'tibor hissini muntazam sur'atda o'stirib borishdan, ularga so'zning ahamiyati, turli matnlarda tutgan o'rini tushuntirishdan iborat. Fanlararo bog'lanishni tafakkurning rivojlanishiga qiyoslash mumkin. Fanlarni o'zaro bog'lab o'rganish, u yoki bu fan bo'yicha o'rganilayotgan voqea-hodisa

haqida o'quvchida jonli mushohada qilish malakasini o'stiradi. Bu bilan o'quvchi voqea-hodisa haqida aniq tasavvurga ega bo'ladi. O'qituvchi ona tili, adabiyot hamda o'zbek tili fanlarini boshqa fanlar bilan uzviy bog'lagan holda o'qitar ekan, yangi materialni bayon qilish, mustahkamlash jarayonida, shuningdek, takrorlash, umumlashtirish vaqtida u yoki bu mavzu yuzasidan o'rni bilan bog'laydi va o'quvchini mantiqiy, tahliliy mushohadaga undovchi turli mazmunga oid matnlardan foydalanadi. Bunday matnlardan foydalanish o'quvchini ijodiy fikrlash, matnni tushunishga o'rgatadi hamda ularning bilimi va dunyoqarashining boyishiga xizmat qiladi.

Yosh avlod ma'naviyatini rivojlantirish o'zbek xalqining boy tarixi, milliy qadriyatlari, urf-odatlar va ularni o'zida aks ettirgan adabiy-badiiy meros bilan yaqindan tanishtirish, milliy an'ana, bayram, urf-odatlar asosida shakllangan milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishni taqozo etadi. Bunda, jumladan, o'zbek adabiyotining ixcham va go'zal namunalari, xalqning tarixiy, madaniy hayotiga xos muhim lavhalar, jahon milliy madaniyatiga hissa qo'shgan o'zbek xalqi vakillarining ijodiy merosini o'rganish ham ko'zda tutiladi. Bu jarayonda o'rganilayotgan so'z va so'z shakllarini to'g'ri talaffuz qilish hamda yozish, so'zni grammatik jihatdan to'g'ri shakllantirish, so'zlarni o'rinli tanlash va sintaktik-uslubiy jihatdan to'g'ri baholay olish, jumla tuzish va nutq ohangini belgilashda adabiy til imkoniyatlaridan o'rinli foydalanish talab etiladi. Til o'rganishda uzluksiz ta'limning boshlang'ich va umumiy o'rta bosqichlarida til ta'limining lisoniy, lingvopsixologik, sotsiopsixologik va paralingvistik va, muhimi, umumdidaktik va o'ziga xos metodik xususiyatlardan kelib chiqqan holda hosil qilinadigan nutqiy-kommunikativ, grammatik va umumtarbiyaviy vazifalar belgilanadi.

O'quvchining mantiqiy fikrlashini va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan xalqaro baholash dasturi (PISA, PIRLS) talablariga mos keladigan matnlar bilan ishlashga mo'ljallangan amaliy topshiriqlarni matnlarning mazmuniga moslashtirish o'qituvchi oldidagi asosiy vazifalardan biri. Bunda matnni tushunish, tahliliy, tanqidiy fikrlash va munosabat bildirish malakalarini shakllantirish ko'zda tutiladi. O'zbekistonning PIRLS-2021 baholash tizimida ishtirok etishi yuzasidan 25-yanvar kuni tashkil etilgan rasmiy uchrashuvda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan xalqaro baholash tadqiqotlar, jumladan, OECD tashkiloti bilan PISA-2021 xalqaro baholash tadqiqotlarida ishtirok etish bo'yicha kelishuvga erishilgan edi.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study – xalqaro o'qish savodxonligini o'rganishdagi yuksalish) – bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. Tadqiqot davriy ravishda - har besh yilda bir marta o'tkaziladi va hozirgacha besh marta: 2001, 2006, 2011, 2016 va 2021-yillarda o'tkazilgan.

PIRLS o'qish ta'limini takomillashtirish uchun dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi. Davlatlar PIRLSdan global miqyosida ta'lim tizimi darajasidagi yutuqlarning tendensiyalarini kuzatib borish, yangi yoki qayta ko'rib

chiqilgan ta'lim siyosatining ta'sirini kuzatib borish, ta'limning zaif nuqtalarini belgilash va o'quv islohotini amalga oshirish, PIRLS ma'lumotlarini tadqiq va tahlil qilish orqali o'qitish va o'qishni takomillashtirish, adolatlikni kuzatish yoki qo'shimcha sinflarda o'quvchilarni baholash kabi tegishli ishlarni olib borish va o'qishni va o'qitishni o'rganish kabi maqsadlarda foydalanadi.

Ko'pchilik davlatlarda bolalar 6 yoshdan maktabda o'qishni boshlashadi. Ammo Angliya va Yangi Zelandiyada ta'lim 5 yoshdan boshlanadi. Shuning uchun, loyihada 4-sinfdan emas, 5-sinfdan o'quvchilar ishtirok etishadi. O'qish va matnni tushunish sifati tekshiriladigan o'quvchilarning yoshi 10,5 yoshni tashkil etadi. Sharq mamlakatlarida bolalar 7 yoshdan o'qishni boshlagani uchun ulardan 10,7-10,9 yoshdagi o'quvchilar tadqiqotda ishtirok etishadi.

PIRLS-2021 xalqaro tadqiqotida taxminan 70ga yaqin mamlakatlar, benchmark ishtirokchi sifatida qatnashadigan hamda 2001-yildan buyon avvalgi sikllarda ishtirok etgan ko'pgina boshqa mamlakatlar qatnashishi belgilangan. Har bir baholash sikli o'tkazilishi bilan PIRLS tadqiqotlari qamrov doirasining yangilab borilishi ishtirokchi mamlakatlarga o'zlarining yangidan-yangi g'oyalari hamda ularning o'quv dasturlari, standartlari, qamrov doiralari va yo'riqnomalari haqida so'nggi ma'lumotlarni o'rtoqlashish imkonini beradi. Bu esa qamrov doiralari ta'limiy jihatdan mos bo'lishiga sharoit yaratib, har bir o'tkaziladigan baholash jarayonlarining bir-biriga bog'liqligini oshiradi va qamrov doiralari, topshiriqlar hamda tartiblarni yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. PIRLS-2021 xalqaro tadqiqotida qamrov doiralari PIRLS-2021 ensiklopediyasida ko'rsatib o'tilgan ko'rsatmalar, o'quv tadqiqoti va ishtirokchi mamlakatlardan tanlab olingan milliy tadqiqot koordinatorlari (NRC) tomonidan berilgan taqrizlar yordamida to'plangan ma'lumotlardan foydalanib yangilanadi. 2021-yilda o'tkazilgan PIRLS xalqaro baholash dasturida 70 ga yaqin davlatlar qatorida mamlakatimizdagi 4-sinf o'quvchilari ham ilk marotaba ishtirok etdilar. Tadqiqotning natijalari 2022-yil dekabr oyida e'lon qilinadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy ravonlik va fikrlash doirasini kengaytirish maqsadida badiiy asar turlaridan hikoya, she'r, ertak, masal, maqol va topishmoqlar amaliy ravishda o'rginiladi. Bundan tashqari o'tilayotgan mavzular yuzasidan ilmiy-ommabop maqolalar ham o'qitiladi. Turli janrdagi badiiy asarlar qurilishi, stilistik priyomlari jihatidan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, o'quvchilarga ta'siri ham turlicha bo'ladi. Shuning uchun turli janrdagi badiiy asarlarni o'qitishda o'qituvchi unga mos metodlarni tanlashi talab etiladi.

Ertak o'rgatishning metodik shartlari

Xalq og'zaki ijodida ertak janrining bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinib, qiziqib o'qilishining sabablaridan biri ertak tilining ta'sirchanligi, o'tkirligi, ma'nodorligi va xalq tiliga yaqinligidir. Ertaklarning ko'pchiligida real hayot tasviri sarguzasht elementlar bilan qo'shilib ketadi.

Ertakning o'tkir maroqli syujeti, voqea rivojidagi favqulodda ajoyib vaziyat bolalarni maftun qiladi, undagi mard, kuchli, topqir, dovyurak, chaqqon qahramonlar, ertakning g'oyaviy yo'nalishi, unda ezgulik kuchining – yaxshilikning doimo g'alaba qilishi bolalarni o'ziga tortadi. Ertakda qabul qilingan hikoya qilish

shakli bir xil soʻz va iboralarining qayta-qayta takrorlanib turishi, ohangdorligi, tilining taʼsirchanligi, ifoda vositalarining jonliligi, bolalar uchun juda qiziqarliligidir. Ertakda qatnashuvchilar koʻpincha rahmdil, saxiy, adolatli hamda ularning aksi boʻlgan yovuz, baxil, ochkoʻz obrazlar boʻladi.

Ertakning pedagogik qiymati shundan iboratki, oʻquvchilar unda toʻgʻrilik, halollik gʻalaba qilganidan, kambagʻal kishilar qiyinchilikdan qutilganidan, yaʼni yaxshilik, ezgulik roʻyobga chiqqanidan va yomonlik, yovuzlik mahkumlikka uchraganidan quvonadilar. Ular hayotda ham doimo shunday boʻlishini istaydilar. Masalan, 3-sinf darsligidagi “Halollik” ertagida asosiy fikr kambagʻallarga yordam koʻrsatish, oʻz mehnati bilan hayot kechirish boʻlib, bu hatto butun xalq istagi ekanligi gʻoyasi ilgari surilgan boʻlsa, 4-sinf daarsligidagi “Hiylagarning jazosi” ertagida soddadilning toʻgʻriligi hiylagarning makri ustidan gʻolib kelishi, xiyonat jazosiz qolmasligi gʻoyasi ilgari surilgan. Har ikki ertak ham toʻgʻrisoʻzlilikning gʻalabasi bilan yakunlanadi. Bunday gʻalaba ezgulikning gʻalabasidir.

Ertak ustida ishlashda bolalarni ertakni oʻqishgagina emas, balki uni aytib berishga oʻrgatish ham muhimdir. Ertak aytish ogʻzaki nutqni oʻstiradi, bolalar nutqini yangi soʻz va iboralar bilan boyitadi.

Ertaklarda keltirilgan maqollar ustida ishlash, ularda ilgari surilayotgan gʻoyalarni bolalar ongiga yetkazish, yod oldirish yoʻli bilan bogʻlanishli nutqni oʻstirish, nutqning taʼsirchanligini oshirish lozim. Masalan, 1-sing darsligidagi “*Rostgoʻy bola*” ertagida bola oʻz rostgoʻyligi bilan podshoga maʼqul boʻlganligi hikoya qilingan. Ertak gʻoyasiga mos xulosa esa “*Boshingga qilich kelsa ham toʻgʻri gapir*” maqoli bilan ifodalangan. Oʻquvchilar ushbu maqol mazmunini tushunib olishsa, oʻzlari ham yuqoridagi kabi ertak tuzib, hikoya qilib berishlari mumkin.

Ertakni oʻqib, mazmuni bilan tanishtirilgach, oʻquvchilardan *shaylanib, roʻparasida, sharbat, xayrli ish, xivchin, muhayyo* soʻzlarining maʼnosi soʻraladi. Javoblar toʻldiriladi, umumlashtiriladi.

Ertak matni bilan ishlash jarayonida unda qoʻllangan badiiy vositalar: jonlantirish, metafora, mubolagʻalar ustida ishlash ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ertakni oʻrganishning metodik shartlari quyidagicha amalga oshiriladi:

1. Ertak bilan tanishtirish:

- a) oʻquvchilarni ertakni idrok etishiga tayyorlash;
- b) oʻqituvchining ertakni ifodali oʻqishi, yoddan aytib berishi ;

2. Ertakni oʻquvchilar qay darajada idrok etganliklarini aniqlash maqsadida qisqacha suhbat oʻtkazish;

3. Ertakni qismlarga boʻlib oʻqish va tahlil qilish; undagi ayrim tasviriy vositalar, maʼnodosh soʻzlarni topish, lugʻat ishi (ayrim soʻzlar maʼnosini tushuntirish);

4. Ertakni aytib berishga tayyorlanish (ichda oʻqish);

5. Ertakni aytish;

6. Umumlashtiruvchi suhbat (ertak gʻoyasini ochish);

7. Maʼlum vazifa bilan ertakni qayta oʻqish;

8. Vazifani tekshirish va yakunlash.

O‘qish darsliklaridagi ertaklar uchun topshiriqlar tayyorlash va ular ustida ishlash texnologiyasi

Quyida PIRLS tadqiqoti uchun adabiy kitobxonlik malakasini egallash bo'yicha uslubiy tavsiyalar berish maqsadida 3-sinf ona tili va o'qish savodxonligi kitobidan keltirilgan Xudoyberdi To'xtaboyevning "Vatan", Shukrullo Abdullayevning "Qo'rqoq bug'u", Donald Bissetning "Ikki to'lqin" (Mirjalol Madvaliyev tarjimasida) ertaklari uchun topshiriqlar tayyorlash va bu topshiriqlarning maqsad va vazifalari, ular ustida ishlash texnologiyasini ko'rib chiqamiz. Shuningdek, topshiriqlarning namunaviy javoblarini ham keltirib o'tamiz.

Topshiriqlar

1-topshiriq: Podsho Nimalarga qiziqar ekan?

Javob: podsho gullarni yaxshi ko'radi. Uning bog'ida dunyodagi barcha gullar navidan mavjud.

Maqsad: Ushbu topshiriq o'quvchilarda ertakka kirish mobaynida aslida ertak sujeti qanday boshlangani haqida ma'lumot beradi. Ushbu boshlang'ich nuqtani ilg'ab olgan o'quvchi matnni diqqat bilan tahlil qila oladi.

2-topshiriq: Ertakning har bir qismiga qisqacha mazmun yozish.

Javob: Ertakning birinchi va ikkinchi qismiga atab bir yoki ikki gapdan iborat xulosa yoziladi.

Maqsad: Ertakni qismga bo'lish orqali o'quvchilar har bir gapni to'g'ri analiz qilishga o'rganishadi, bayon yozish kompetensiyasi shakllanib boradi.

3-topshiriq: Matndagi qushga ta'rif bering.

Javob: Bu qush podsho bog'idagi qushlardan biri bo'lib, u insonlar kabi gapira olar ekan. Uning chiroyli ovozi bor ekan. U podshodan Vatanini bir bor ko'rib kelishni iltimos qilibdi.

Maqsad: Asar qahramonlariga ta'rif berish orqali insonlarni o'rganib, insonlardagi salbiy va ijobiy xislatlarni taqqoslash va farqlashga o'rganishadi.

4-topshiriq: Sizningcha bug'ular to'g'ri ish tutishdimi? Fikringizga 3 ta isbot keltiring.

Javob:

1. Yo'q, chunki niqob kiyish bilan hech kim botir bo'lib qolmaydi.
2. Aniq bilmay turib, oldindan maqtanish yaxshi emas.
3. Demak, bug'u boshqacha puxtaroq reja tutishi lozim edi.

Maqsad: Isbot, asos talab qilinadigan topshiriqlar o'quvchilarni aniq va asosli gapirishga o'rgatish bilan birga kelajakda maqsadli yashashga o'rgatadi.

5-topshiriq. Matnga yana qanday sarlovha qo'yish mumkin? Asoslang. Ertak nomi "Ikki to'lqin"

1-variant: "Aka-uka"

Asos: Chunki, bu matnda aka-uka to'lqinlar haqida ma'lumot berilgan.

2-variant: "Jahldorlik oqibati"

Asos: Chunki, bu matnda katta to'lqim qoyalarni yiqitaman deb qiyin ahvolga tushib qoladi.

Maqsad: Ushbu topshiriq o'quvchilarda axborot bilan ishlash kompetensiyasini shakllanishiga yordam beradi. O'quvchi o'qiganlari yuzasidan, chuqur mulohaza yuritadi.

6-topshiriq: Test.

1. Kichik to'liq nimani yegisi keldi?
A) Muzqaymoq B) Baliq D) Kema
2. Katta to'lin taxshimi yoki kichigi?
A) Kattasi B) Kichigi D) ikkalasi ham

Xalqaro PIRLS tadqiqoti eng yaxshi o'quv dasturlari va yosh o'quvchilarning o'qish qobiliyatlarini rivojlantirish tajribasi haqida noyob axborot materiallarini taqdim etadi. PIRLSga qatnashish O'zbekistonga boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida o'qish qobiliyatlari darajasini mustaqil ravishda obyektiv baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston ta'limining ochiqqligi va integratsiyalashuvi dunyoning yetakchi ta'lim tizimlarining xalqaro hamjamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent. 2020-yil, 23-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-son qarori.
3. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston", 2016. – 488-b.
4. Ishmuhamedov R. O'quv jarayonida interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo'llash uslubiyati. – T.: RBIMM, 2008. – 68-b.
5. Nazarov X., Ziyodullayev X., Jumanazarova Yu. Boshlang'ich ta'lim mazmunini takomillashtirish muammolari. O'quv-uslubiy qo'llanma. – Samarqand, SamDU nashri, 2011.
6. Norpo'latova X. O'quvchilarning mustaqil ijodiy faoliyatini rivojlantirish metodikasi. – T.: // "Kasb hunar" jurnali, 2010. №3.
7. Rabbonayeva D.T. PIRLS tadqiqoti uchun topshiriqlar tayyorlash va ular ustida ishlash texnologiyasi. O'quv-uslubiy qo'llanma. – Samarqand: XTXQTMOHM, 2020.
8. Azimova I., Mavlonova K. va boshqalar. Ona tili va o'qish savodxonligi 3-sinf(1-qism). – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. –144-b.
9. Mavlonova K. va boshqalar. Ona tili va o'qish savodxonligi: 3-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. – 160-b.